

BOEKBESPREKINGEN

NATIE EN 'GENDER' IN DE 'HISTORY PLAYS'

Jean E. Howard and Phyllis Rackin, *Engendering a Nation: A Feminist Account of Shakespeare's English Histories*, Feminist Readings of Shakespeare, red. Ann Thompson, London en New York: Routledge, 1997. (ISBN 0-415-04748, [hbk], ISBN 0-415-04749-8, [pbk]).

Tot zo'n twintig jaar geleden behoorden de blijspelen en treurspelen tot de harde kern van de Shakespeariaanse canon. Natuurlijk betekende dit niet dat men de koningsdrama's links liet liggen. Er bestond wel degelijk belangstelling voor, maar beduidend minder dan voor de andere genres, en wanneer theatermakers en critici zich al bezig hielden met de koningsdrama's, dan ging de voorkeur uit naar *Richard II*, *Richard III*, *Henry IV* en *Henry V*. De *Henry VI*-trilogie, de allervroegste groep van Shakespeare koningsdrama's, werd doorgaans verwaarloosd, en ook met het eigenzinnige *King John* konden maar weinig critici iets beginnen. Aan deze situatie is de afgelopen jaren een einde gekomen. Met de toenemende belangstelling voor de ideologische factoren die de letterkundige canon bepalen, maar ook door de opkomst van met name het politiek-geënte 'New Historicism' en de feministische literatuurkritiek, lijkt de koningsdrama's van Shakespeare een glansrijk nieuw leven beschoren, de toneelstukken apart, of als deel van de tetralogieën, met *King John* als sluitsteen.

Bij deze herbeschouwing blijkt dat de poging om binnen de afzonderlijke tetralogieën, dan wel tussen de twee opeenvolgende cycli, een zekere narratieve continuïteit te ontwaren, zijn langste tijd heeft gehad. In plaats daarvan bestaat er nu een tendens om de stukken te zien als op zichzelf staande, onafhankelijke variaties op een politieke thema. Lijkt het een deugdzame arbeid te zijn geworden om te wijzen op discontinuïteit binnen en tussen de koningsdrama's, dan wordt daarmee toch de mogelijkheid van patronen of van ontwikkelingen tussen de teksten niet echt uitgesloten. Een voorbeeld van een dergelijke benadering vinden wij in *Engendering a Nation*, een uiterst toegankelijke verhandeling over de evoluerende idee van de natie bij Shakespeare, met de daarbij horende opvattingen over sekse (of 'gender', zoals het inmiddels ook in het Nederlands wordt genoemd), en de geleidelijke herverdeling van de maatschappelijke rollen en functies voor mannen en vrouwen.

In hun indrukwekkende studie bekijken Howard en Rackin de koningsdrama's ruwweg in de volgorde die ook Shakespeare aanhield bij het schrijven, achtereenvolgens de *Henry VI*-trilogie, *Richard III*, *King John*, *Richard II*, de twee delen van

Henry IV, en *Henry V*. Zij laten zien hoe in de eerste tetralogie, maar ook in *King John*, het verleden wordt gezien als een wereld waar huwelijken primair dienen om het erfrecht te garanderen van de verschillende vorstenhuizen, terwijl het beeld van de staat onlosmakelijk verbonden is met de persoon van de regerende vorst. Aangezien het erfrecht - met inbegrip van het beginsel van de mannelijke lijn die dit recht garandeert - zo'n centrale rol speelt, zien wij hoe in deze stukken bij herhaling melding wordt gemaakt van stambomen en de rechten die de mannen daaraan wensen te ontfangen. De vrouwen in de wereld van deze vroege stukken vormen een gevaar voor hetgeen de mannen tot elke prijs in stand willen houden. De veel voorkomende twijfel over de kuisheid van vrouwen zoals koningin Margareta van Napels of Jeanne d'Arc zijn dan ook te herleiden tot een onrust over hun vermogen om de zuivere lijn van de familie aan te tasten, en daarmee het erfrecht in gevaar brengen. De innerlijke onrust die de politieke man voelt ten opzichte van de vrouw valt tevens te ontwaren in de vermoedens dat de vrouwen verkeer hebben met machten die bovennatuurlijk zijn, zoals Jeanne d'Arc die zich bezighoudt met hekserij; dan wel tegennatuurlijk, zoals in het geval van de kenau die Hendrik VI tot vrouw kiest.

Tegen het einde van de tweede tetralogie, zo demonstreren de auteurs op zeer overtuigende wijze met één hoofdstuk gewijd aan elk koningsdrama, is deze situatie volkomen gewijzigd. Aan het begin van *Richard II* is Engeland nog steeds te zien als een koninkrijk in middeleeuwse termen, met de vorst als Gods plaatsvervanger op aarde. Hierin komt geleidelijk verandering. Het functioneren van de vorst komt expliciet ter discussie te staan, en met het uiteindelijke aftreden van Richard en de machtsovername door Henry Bolingbroke wordt het belang van de bloedlijn ondergeschikt gemaakt aan de merites van de man die het koninklijke karwei moet gaan klaren. Met dit doorbreken van de traditionele situatie valt tevens waar te nemen dat het beeld van de staat niet langer bestaat uit een vereenzelviging met de persoon van de vorst. Het land zoals wij dat in de koningsdrama's vertegenwoordigd zien, bestaat niet langer alleen maar uit het hof en slagvelden (zoals in de eerste tetralogie). Het Engeland in de tweede tetralogie, geregeerd door mannen met merites, wordt steeds meer een seculiere constructie van grenzen, dorpen, steden, regio's met een historische identiteit, pleisterplaatsen en landkaarten. In deze maatschappij, die wel monarchistisch is maar die toch al begint te functioneren als een meritocratie, vormen de vrouwen niet langer een gevaar zoals zij dat deden in de eerste tetralogie. Er zijn in de tweede tetralogie geen amazones op het slagveld, heksen zijn er niet (ook al ligt er volgens Hendrik de Vijfde een betoverende *witchcraft* op de lippen van prinses Katharina van Frankrijk), en van overspel die de bloedlijn zou kunnen bezoedelen is weinig of geen sprake. In plaats daarvan zien wij hoe de vrouwen op verschillende manieren naar de periferie zijn gemanoeuvreed.

Verhaaltechnisch gesproken zijn zij hoofdzakelijk te vinden in de nevenintriges. In maatschappelijk opzicht wonen zij in de grensgebieden, zoals Vrouw Snel en Doortje Scheurlaken in de kroeg te Eastcheap in *Henry IV*, of vertegenwoordigen zij het vreemde en gevaarlijke, zoals de uit Wales afkomstige vrouw van Mortimer die haar man ervan weerhoudt om deel te nemen aan de veldslag bij Shrewsbury. Het duidelijkste voorbeeld van de vrouw in de tweede tetralogie is prinses Katharina van Frankrijk die in tegenstelling tot de publieke arena die Hendrik de Vijfde beheerst, een private ruimte is toebedeeld.

Het is opmerkelijk met welk een vanzelfsprekendheid de opvattingen van moderne sociologen, politicologen en historici over de ontwikkeling van de *natie* tussen wat ooit de Middeleeuwen heette en de vroegmoderne tijd, toegepast kunnen worden op de complexe situatie in de koningsdrama's van Shakespeare. Nog opmerkelijker, fascinerend zelfs, is dat het door Howard en Rackin in Shakespeares koningsdrama's geschetste ontwikkelingsproces, zoals hierboven beschreven, verloopt van de eerste tetralogie (*Henry VI-Richard III*) naar de tweede (*Richard II, Henry IV, Henry V*), terwijl Shakespeare eigenlijk de geschiedenis van Engeland in omgekeerde volgorde reconstrueerde. De traditionelere visie op de vorst als belichaming van de natie, vinden wij bij Shakespeare in de latere geschiedenis van Engeland (Hendrik VI-Richard III-Hendrik VII), de geschiedenis die direct volgde op de gebeurtenissen die Shakespeare juist een zekere moderniteit toedicht (Richard II-Hendrik IV-Hendrik V). Het feit dat Shakespeare de ontwikkeling van historische processen in de loop van zijn eigen carrière als toneelschrijver steeds beter gestalte wist te geven, is op zich niet zo verwonderlijk. Maar het is niet minder de moeite waard om ons te realiseren dat hij daarmee de ideologische continuïteit van zijn koningsdrama's, zo die er ooit was, zelf ondermijnde. *Continuïteit* en *grand narrative* zijn gevaarlijke termen om als historicus of letterkundige te bezigen; de wijze waarop Howard en Rackin de lezer attent maken op patronen en perspectieven is het creatiefste en overtuigendste alternatief.

Engendering a Nation zal voor velen een ontdekkingsreis door de koningsdrama's van Shakespeare zijn, al kan niet worden ontkend dat deze studie een synthese vormt van veel uitmuntend werk dat de afgelopen jaren werd verricht. Ook voor de lezers die het hoofdstuk kennen over de koningsdrama's en het feminisme uit Phyllis Rackins *Stages of History* (1992), zullen veel waardering hebben voor de oorspronkelijke interpretatie van Jeanne d'Arc, en men verwelkomt de succesvolle poging om *King John* een plaats te geven tussen de twee tetralogieën. Mijns inziens is het indrukwekkendste hoofdstuk dat over de twee delen van *Henry IV*, wellicht omdat zij op zichzelf al een *mer à boire* zijn, maar daarnaast ook omdat zich hier, binnen het kader van de these die Howard en Rackin uitwerken, de grote verande-

ringen voordoen. In dit hoofdstuk is er onder meer aandacht voor de interrelatie tussen de toneelstukken en de *Chronicles* van Holinshed die Shakespeare als bron gebruikte (met de nadruk op Wales als regio die onder meer werd geassocieerd met de te vrezen macht van vrouwen), alsook voor de tegenstelling tussen de kleurrijke, door vrouwen gerunde wereld van taveerne en theater (een reeks scènes die ontbreken in de officiële geschiedschrijving), en de wereld van het hof, beheerst door kille mannen met plichtsbef en macht. In het bijzonder bevat dit lange hoofdstuk het argument - voor het eerst geopperd door Valerie Traub in *Desire and Anxiety* (1992) - over de vrouwelijke kant van Falstaff, waarmee een voorlopig einde wordt gemaakt aan de gedachte als zou Falstaff de surrogatvader van Prins Hein (ook bekend als Prins Hal) zijn. De enige waarschuwing die bij deze kritische sekse-operatie van Falstaff dient te worden gegeven is dat de feministische redenering uitgaat van de *analogie* tussen het tekstuele personage van Falstaff en een reeks traditioneel met vrouwelijke personages in de koningsdrama's geassocieerde eigenschappen. De kritische Engelsman weet het bondig uit te drukken: "Analogy is not identity."

Eén niet te verwaarlozen criterium bij het beoordelen van een wetenschappelijk studie zoals deze is de toegankelijkheid ervan voor studenten. Wat de bruikbaarheid van *Engendering a Nation* voor lesdoeleinden betreft, heb ik persoonlijk goede ervaringen. Kort na het verschijnen van het boek in 1997, doceerde ik in Utrecht een cursus over de koningsdrama's van Shakespeare. Tijdens de eerste ontmoeting met de studenten heb ik de vraag voorgelegd hoe wij de toneelstukken zouden benaderen. Het merendeel van de studenten legde een duidelijke voorkeur aan de dag voor een feministische benadering, en zo werd gekozen voor *Engendering a Nation* dat op dat moment pas enkele maanden uit was. Zonder uitzondering bleek het boek toegankelijk voor alle deelnemers en deelnemsters aan de cursus, ook voor studenten van wie niet echt kon worden gezegd dat zij een grondige theoretische achtergrond hadden. *Engendering a Nation* brengt het theoretisch kader als iets vanzelfsprekends, en formuleert dit in herkenbaar Engels. De samenvatting en commentariëring van relevante hoofdstukken, die tot één van de opdrachten van de studenten behoorde, leverde dan ook weinig of geen problemen op. Wel rees tegen het einde van de cursus bij sommigen de vraag of er naast een feministische invalshoek ook andere manieren bestonden om de koningsdrama's te benaderen.

Ton HOENSELAARS